*Kaynak: Gideon Sjoberg, "*Sanayi Öncesi Kenti"**,** Ayten Alkan, Bülent Duru (Der. ve Çev.), **20. Yüzyıl Kenti**, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s. 37-54.

Sanayi Öncesi Kenti*

Gideon Sjoberg

Son 10-20 yıldan beri sosyal bilimciler alan araştırmalarını Batılılaşmamış kentlere yöneltiyorlar. Bu araştırmacıların Kuzey Afrika ve Asya'nın pek çok yöresi üzerine yakın zamanlarda yaptıkları incelemeler ve buralara ilişkin olarak edindiğimiz bilgiler, bu kentlerin Amerika Birleşik Devletleri'nin ve diğer sanayileşmiş ülkelerin kentlerine benzemediğini, daha çok ortaçağ Avrupasının kentlerini andırdığını açık bir biçimde göstermektedir. Avrupa Sanayi Devriminin getirdiği bir üretim biçiminin etkisi altında gelişmedikleri için bu yazıda bu tür topluluklar "sanayi öncesi" (preindustrial) olarak adlandırılmaktadır.

Foster, konu hakkında pek çok bilgiyi bulabileceğimiz makalesinde, sanayi öncesi kentinin belirgin niteliklerinin neler olabileceğini ele almıştır.[1] Foster yazısında daha çok (folk olarak adlandırdığı) köylülük üzerinde durmuştur; ama bu kavramı, sanayi öncesi kentini de içeren daha geniş bir toplumsal yapının parçası olarak ele almıştır. Köylü sınıfı ile kentin alt sınıfları arasında kimi benzerlikleri vurgulamak istemiştir. Ben de, buna benzer bir biçimde, birbirinden ayrılamayacak öğeler olarak köylü sınıfını ve sanayi öncesi kentinin oluşturduğu bütünü çözümlemeye çalışacağım.[2] Daha iyi bir terim kullanmak gerekirse bu durum "feodal" olarak nitelenebilirdi. Redfield'in folk (ya da "ilkel") toplumu gibi feodal düzenin oldukça durağan bir yapısı vardır ve türlü dinsel öğelerle bezenmiştir; bu duruma karşıt olarak söz konusu toplumun karmaşık bir toplumsal örgütlenmesi vardır. Bu örgütlenmenin belirgin özelliği, oldukça gelişmiş resmi, eğitimle ilgili ve/veya dinsel kurumlara ve katı bir sınıf yapısına sahip olmasıdır.

Weber, Tönnies ve diğerlerinin iki toplum yapısı arasındaki farklılıkları vurgulamasına karşın, hiç kimse, özellikle endüstriyel-kentsel topluluktan farklı bir yapıda olduğunu göz önünde bulundurarak, yalnızca sanayi öncesi kenti üzerine yoğunlaşmamıştır. Böyle bir incelemeye, az gelişmiş olarak

---

* Gideon Sjoberg, "Preindustrial City", Paul K. Hatt ve Albert J. Reiss, Jr. (Der.), Cities and Society, The Free Press, Glenceo, Illionis, 1957, s. 179-188. (İlk yayımlandığı yer: American Journal of Sociology, Mart 1955, c. 60, s. 438-445.)

1 George M. Foster, "What is Folk Culture?" American Anthropologist, LV, 1953, s. 159-173.

2 Gideon Sjoberg, "Folk and 'feodal' Societies", American Journal of Sociology, LVIII, 1952, s. 231-239.

adlandırılan ülkelerdeki ve Avrupa'nın kimi yerlerindeki kentsel gelişmeyi anlamak için gerek duyulmaktadır. Bu yazının böyle bir amacı bulunmaktadır. Bu tür bir tipolojik çözümleme ileride yapılacak araştırmalar için de yol gösterici olacaktır.

EKOLOJİK ÖRGÜTLENME

Sanayi öncesi kentler varlıklarını dışarıdan aldıkları gıda mallarına ve hammaddelere dayandırdıklarından birer pazar merkeziydiler. Ayrıca bu kentler el yapımı maddelerin üretildiği bir merkez konumundaydılar. Önemli siyasal, dinsel ve eğitsel işlevleri bulunmaktaydı. Kimi kentler değişik konularda uzmanlaşmıştı; örneğin Hindistan'daki Benares ve Irak'taki Kerbela daha çok dinsel bir merkez, Çin'deki Pekin ise siyasal, eğitsel etkinliklerin yoğun olarak gerçekleştirildiği bir yer olarak biliniyordu.

Birkaç sanayi öncesi kentte nüfus yaklaşık olarak 100.000 ya da daha fazla olmasına karşın, köylü nüfusuna göre daha az olan kentsel yerleşim yerlerinde yaşayanların oranı kimi topluluklarda yaklaşık olarak %10'u buluyordu. Nüfus düşük bir hızla artıyordu. Bu durum toplumsal düzenin sanayi öncesine özgü niteliklerinden kaynaklanıyordu. Tarımda makineleşmeye geçilmemiş olması, ulaşımda insan ya da hayvan gücünün kullanılması ve elverişsiz gıda saklama ve depolama yöntemleri, kentsel nüfusun gereksinimlerini karşılayacak gıda stoğunun büyümesini sınırlamıştı.

Sanayi öncesi kentinin içsel düzenlemeleri, sorunun doğasından dolayı, kentin ekonomik ve toplumsal yapısı ile yakından ilgilidir.[3] Pek çok sokaktan yalnızca, insanların yürümesi ve ulaşımda kullanılan hayvanlar için yol olarak yararlanılır. Binalar yüksek olmamasına karşın içleri kalabalıktır. Buralarda çok sayıda insanın yaşaması ve bilimsel bilginin fazla gelişmemesi önemli sağlık sorunlarını artırmıştır.

Vurgulanması daha da önemli olan şey farklı mahalle ya da semtleri doğuran büyük toplumsal farklılaşmadır. Kimi kentlerde bu birimler (örneğin Fas'taki Fez ve Suriye'deki Halep) geceleri kapıları kilitlenen duvarlarla birbirlerinden ayrılmışlardır. Buralarda yaşayan semt sakinleri keskin toplumsal farklılaşmayı yansıtırlar. Böylece etnik gruplar ayrı yerlerde yerleşmiş olurlar. Bir bölümü etnik nitelikte olan meslek grupları da genellikle birbirlerinden farklı yerlerde oturur. Çoğunlukla kentin belli bir sokağı ya da bölgesi, ayrı bir ticaret türünün mensupları tarafından işgal edilir; böyle ayrı kültürlerden insanları bir arada barındıran kentlerin, ortaçağ Avrupası ve modern Afganistan'da olduğu gibi, "Tefeciler Sokağı" gibi adları olan sokakları vardır. Daha aşağı sınıflar ve özellikle kast dışında olanlar, kentin önemli etkinliklerinden uzak olan yerlerde, kıyısında otururlar. Toplumsal farklılaşma, yetersiz ulaşım olanakları, yersel hareketliliğin az olması ve semtlerin çok kalabalık olması, neredeyse temel birim olan komşuluğun gelişmesini hızlandırmıştır.

Katı toplumsal farklılaşmaya karşın, örneğin kentleşmiş-sanayileşmiş topluluklar için işlevsel olarak gerekli olan, alan kullanımında uzmanlaşma olgusuna rastlanmaz. Ortaçağ Avrupasında ve diğer yerlerde kentlerdeki evler atölyeler olarak hizmet ederler; dinsel yapılar da okul ya da alışveriş merkezi olarak kullanılır.[4]

Son olarak, "iş bölgeleri", kentleşmiş-sanayileşmiş topluluklarda olduğu gibi başat bir konuma sahip değildir. Böylece, Ortadoğu'da en büyük cami ya da ortaçağ Avrupasında Katedral, topluluk yaşamının merkezinde yer alır. Örneğin Pekin'in merkezi yasaklanmış kenttir.

EKONOMİK ÖRGÜTLENME

---

[3] Sosyologlar, sanayi öncesi kentinin ekolojisiyle hemen hemen hiç ilgilenmemişlerdir. Yine de, diğer sosyal bilimcilerin çalışmaları, başlangıç niteliğinde sayılabilecek kimi önemli veriler sağlamıştır. Bkz. Örn., Marcel Clerget, Le Caire: Étude de géographie urbaine et d'histoire économique, 2 c., E. ve R. Schindler, Cairo, 1934; Robert E. Dickinson, The West European City Routledge & Kegan Paul, Londra, 1951; Roger Le Tourneau, Fés: Avant le protectorat, Société Marocaine de Librairie et d'Édition, Casablanca, 1949; Edward W. Lane, Cairo Fifty Years Ago, John Murray, Londra, 1896; J. Sauvaget, Alep, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris, 1941; J. Weulersse, "Antioche: Essai de géographie urbaine", Bulletin d' études orientales, IV, 1934, s. 27-79; Jean Kennedy, Here Is India, Charles Scribner's Sons, New York, 1945 ve Amerikan coğrafya dergilerindeki konuyla ilgili makaleler.

[4] Dickinson, age, 27; O. H. K. Spate, India and Pakistan, Methuen & Co., Londra, 1945, s. 183.

*Kaynak: Gideon Sjoberg, "*Sanayi Öncesi Kenti"**,** Ayten Alkan, Bülent Duru (Der. ve Çev.), **20. Yüzyıl Kenti**, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s. 37-54.

Sanayi öncesi kentinin ekonomisi modern sanayi merkezininkinden oldukça farklıdır. Başlıca farklılık, sanayileşmenin ilk dönemlerinde insan emeğinin verimini artıran cansız enerji üretimi sistemi olarak tanımlanabilen şeyin olmayışıdır. Sanayi öncesi kenti, malların üretilmesinde ve hizmetlerin sunulmasında -çekiç, makara ya da tekerlek gibi mekanik araçlarla doğrudan ya da dolaylı bir biçimde uygulanabilen- canlı (insan ya da hayvan) enerji kaynağına bağımlıdır. Kentsel-endüstriyel topluluk, diğer yandan, kentlilerin üretim kapasitesini büyük ölçüde artıran elektrik ve buhar gibi cansız güç kaynaklarını kullanır. Bu, özel bir kurumsal yapının kurulmasını ve sürdürülmesini gerektiren, kentlerin ekolojik, ekonomik ve toplumsal örgütlenmesinde önemli değişikliklere yol açan, tamamen yeni bir üretim biçimidir.

Sanayi öncesi kentinin ekonomisinin diğer yönleri, onun kendine özgü üretim biçimiyle ilgilidir. İşlerde çok az farklılaşma ya da uzmanlaşma vardır. Zanaatkârlar kimi loncaların ve topluluk kurallarının sınırları içinde, genelde işlerini evlerine ya da yakınlardaki küçük bir dükkana taşıyarak, çalışma koşulları ve üretim yöntemleri üzerinde doğrudan bir denetime sahip olarak, neredeyse üretim sürecinin her aşamasına katılırlar.

Öte yandan sanayileşmiş kentlerdeki karmaşık işbölümü, başlıca işlevi diğerlerini yönetmek ve denetlemek olan, çoğunlukla topluluğu oluşturan bireylerden daha nitelikli olan, özel bir yöneticiler grubunun var olmasını gerektirir. Çalışanların etkinliklerinin denetimi ve eşgüdümü için, genelde sanayi öncesi kentlerde göremeyeceğimiz bir şey olan "fabrika sistemi" geliştirilmiştir (Sanayi öncesi kentlerde de merkezileşmiş üretime rastlanabilir -örneğin, büyük ölçekli yapı projelerindeki kölelerin eşgüdüm içinde çalıştırılması). Sanayi öncesi kentinde pek çok ticari etkinlik de biçimsel açıdan bir örgütlenme olmaksızın, bireyler tarafından yürütülür; örneğin, zanaatkârlar çoğunlukla kendi ürünlerinin pazarlanmasından sorumlu olmuşlardır. Birkaç istisna dışında, sanayi öncesi toplumu, geniş bir aracılar grubunu kaldıracak durumda değildir.

Çeşitli meslekler "lonca" olarak adlandırılan örgütlerde bir araya gelmişlerdir.[5] Bu loncalar, seçkinler (yüksek sınıflar) dışında, kazanç getiren ekonomik etkinliklerde bulunan herkesi kapsamaya çalışır. Loncalar, tüccarlar ve el sanatları işçileri (örneğin tefeciler ve dokumacılar) için olduğu kadar, köleler, girişimciler hatta dilenciler ve hırsızlar için de oluşturulmuştur. Loncalar belirgin olarak yalnızca yerel topluluk sınırları içerisinde etkinlik gösterirler; sanayi kentlerinde olduğu gibi, üyelerinin diğer topluluklardaki meslektaşlarıyla iletişim kurmasını sağlayan büyük ölçekli ekonomik örgütlenmelerden söz edilemez.

Loncaya üye olmak ve çıraklık sürecinden geçmek, bir mesleğin yerine getirilmesi için gerekli ön koşullardan biridir; açıkça tekelleşme sonucunu doğuran bir durumdur bu. Ayrıca bu örgütlenmeler, bir dereceye kadar, üyelerinin çalışmalarını düzenleyip ürünlerinin ve sundukları hizmetlerin fiyatını belirler. Genelde loncalar, belli mesleklerden çalışanları, evrensel olmayan ama akrabalık bağları gibi kendilerine özgü kurallara dayanan bir yöntemle üye olarak kabul ederler.

Loncalar, kentin toplumsal yapısının diğer öğeleriyle de bütünleşmiştir. Kimi dinsel işlevleri de yerine getirirler; örneğin, ortaçağ Avrupası, Çin ve Ortadoğu kentlerindeki her loncanın koruyucu bir azizi vardı ve bu azizin onuruna, düzenli olarak festivaller düzenlenirdi. Loncalar, üyeleri zor durumda kaldığında onlara yardım ederek bir toplumsal güvenlik kurumu olarak da hareket ederlerdi.

Sanayileşme ve kentleşmeye göre değerlendirildiğinde, sanayi öncesi kentinin ekonomik yapısının çok akılcı bir biçimde işlevlerini yerine getirdiği söylenemezdi. Bu durum, ürünlerde, daha belirgin olarak pazarlamada ve üretim yöntemlerinde standartlaştırmaya gidilmemesinde gözlenebilir. Sanayi öncesi kentlerinde, tüm dünya ölçeğinde belirlenmiş bir fiyata pek rastlanmaz; alıcı ve satıcılar fiyatları pazarlık yöntemiyle belirlerler (Doğal olarak, alıcının satın almayacağı bir üst sınır ve

---

[5] Loncaların ve sanayi öncesi kentinin ekonomisinin diğer yönleri için Bkz. Örn., J. S. Burgess, The Guilds of Peking, Columbia University Press, New York, 1928; Edward T. Williams, China, Yesterday and Today, 5. baskı; Thomas Y. Crowell Co., New York, 1932; T'ai-ch'u Liao, "The Apprentices in Chengtu during and after the War", Yenching Journal of Social Studies, IV, 1948, s. 90-106; H. A. R. Gibb ve Harold Bowen, Islamic Society and the West, Oxford University Press, Londra, 1950, c. I, kısım I, böl. vi; Le Tourneau, age; Clerget, age; James W. Thompson ve Edgar N. Johson, An Introduction to Medieval Europe, W. W. Norton Co., New York, 1937, bölüm xx; Sylvia L. Thrupp, "Medieval Guilds Reconsidered," Journal of Economic History, II, 1942, s. 164-173.

satıcının mallarını satmayacağı bir alt sınır vardır). Çoğunlukla işler sakin bir biçimde sürdürülür; para kazanmak tek sonul amaç değildir.

Bunun da ötesinde, malların büyüklüklerine, ağırlıklarına ve niteliğine göre sınıflandırılmasında birörneklik yoktur. Temel ölçüt malların kalitesinin düşük olup olmadığı ve bozulup bozulmadığıdır. Ağırlık ve ölçü birimleri standartlandırılmış değildir; çoğunlukla her bir lonca kendi sistemini kullandığından yalnızca iki kent arasında değil, bir cemaat içinde bile farklılıklara rastlanır. Tek bir kent içinde bile değişik para birimlerinin geçerli olabilmesi, muhasebe ve kredi sisteminin çok gelişmiş olmaması, sanayi öncesi kentlerinde tüm ekonomik etkinliklerinin akılcılığa çok az dayandığını gösterir.[6]

TOPLUMSAL ÖRGÜTLENME

Sanayi öncesi kentinin, canlı güç kaynağına dayanan ekonomik sistemi, belirgin olarak gözlenen sınıf ve aile yapısını, din, eğitim ve yönetim biçimini iyi bir biçimde açıklayabilir.

Sınıf yapısının en çarpıcı yönü, Hindistan'ın geleneksel kentlerinde bile, okuryazar seçkinlerin varlıklarını dayandırdıkları halk yığınları üstünde kast sistemi sayesinde denetim kurmasıdır. Seçkinler, daha geniş bir toplumsal örgütlenmenin yönetimsel, dinsel, ve/veya eğitimle ilgili kurumlarında yer alanlardan oluşur; kimi zaman içinde mal sahiplerinin çok az bulunduğu gruplar da seçkinlere dahil edilebilir. Tam karşı kutupta, ürettikleri malları ve sundukları hizmetleri çoğunlukla seçkinlerin yararına sunulan el emeği işçilerini de kapsayan halk yığınları bulunur.[7] Seçkinler ve daha aşağıdaki sınıf arasında kesin ayrılıklar vardır ama her iki grupta da bireylerin bulundukları konumlar arasında bir derecelendirme bulunur. Seçkinlerin üyeleri iyi ailelerdendir; güçleri, malları ve oldukça önemli kimi bireysel nitelikleri vardır. Bunun da ötesinde seçkinlerin konumları kutsal metinlerle meşrulaştırılmıştır.

Bu kentte toplumsal devingenlik en alt düzeydedir; seçkinlere tek gerçek tehdit, kentin daha aşağı sınıflarından değil, dışarıdan gelir. Kentsel-endüstriyel topluluklarda "başat" sınıf olarak kabul edilen bir orta sınıfa, sanayi öncesi kentinde rastlayamayız. Toplumun üretim sistemi, yalnızca küçük bir varlıklılar grubunun bireylerinin gereksinimlerini yeterince karşılayabilecek gıda ve hizmetleri sağlar; bu koşullar altında kentsel bir orta sınıf, yarı-varlıklı bir grup ortaya çıkamaz. Ekonomik sistemin varlığını sürdürebilmesi için bir orta sınıf ya da büyük bir toplumsal devingenlik temel öneme sahip değildir.

Önemli olan, egemen toplumsal sistemin bütünleyici bir parçası olmayan marjinal ya da kast dışındaki grupların (örneğin Japonya'da Eta) rolüdür. Özellikle ölülerin gömülmesi gibi küçültücü olarak kabul edilen işleri yerine getiren bu gruplar kentsel alt sınıflardan daha aşağıda bir yerde yer alırlar. Pek çok sanayi öncesi kentte köleler, dilenciler ve benzerleri kastın dışındadır. Hatta, başat toplumsal grup kendisini diğerlerinden yalıtmak eğiliminde olduğundan ve profesyonel girişimcilerin ve gezgin tüccarların dolaşmaları onları "yabancı" düşüncelerle karşı karşıya getirdiğinden, bu gruplar çoğunlukla kastların dışında olarak görülürler. Yukarıda anılanların bazılarını da kapsayan, kastın dışında olan pek çok grup aslında etnik gruptur; bu olgu onların yalıtılmalarının derecesini daha da artırır. (Kuzey Afrika'nın İslam kentlerindeki Yahudiler gibi, bir bölümünün az sayıda okuryazar dinsel seçkinleri vardır; yine de bütün olarak kentte önemli bir siyasal güçleri yoktur.)

Pek çok kent sosyoloğu, küçük, değişken akrabalık grupları ve özellikle evlilik birimleriyle kent

---

[6] Standartlaştırılmış para biriminin uçta bir örneği için Krş. Robert Coltman, Jr., The Chinese, F. A. Davis, Philadelphia, 1891, s. 52. Kimi geleneksel toplumlarda (örneğin Çin) devlet, para, ağırlık ya da ölçü birimleri için tek bir sistem getirerek kentteki ekonomik etkinlikleri standartlaştırmak istemiştir; yine de bu çabalar etkili olamamıştır. Vergilemedeki tutarsız politikalar da "rasyonel" bir ekonominin gelişimini engellemiştir.

[7] Sanayi öncesi kentinde tüccarlar gerçekte kötü bir konumda bulunuyorlardı; ortaçağ Avrupasında ve Çin'de pek çok tüccar kast dışında görülüyordu. Yine de kimi sanayi öncesi kentlerinde birkaç varsıl tüccar, toplum içindeki işlevleri önemli olarak nitelenmese de iyi bir konumda bulunuyordu. Durum böyle olsa da, bu tüccarların saygınlığının büyük bir bölümü, oldukça önemli kabul edilen dinsel, yönetimsel ya da eğitimle ilgili etkinliklere katılmalarından kaynaklanıyordu. Bkz. Örn., Ping-ti Ho, "The Salt Merchants of Yang-Chou: A Study of Commercial Capitalism in Eigteenth-Century China", Harvard Journal of Asiatic Studies, XVII, 1954, s. 130-168.

yaşamı arasında kaçınılmaz bir bağ olduğu kanısındadır. Ama bu dayanak noktasının sanayi öncesi kentleri için geçerli olduğu söylenemez.[8] Kimi zaman sosyologlar ve antropologlar, çeşitli geleneksel toplumlar hakkında genellemeler yaptıklarında, köylü sınıfını tipik kentsel akrabalık türünün bir örneği olarak görmüşlerdir. Aslında bu toplumlarda ideal akrabalık biçimleri ve aile bağları, kutsal metinlerin tüm gereklerini tamamen yerine getiren kentsel okuryazar seçkinlerin üyelerince çok sıkı bir biçimde birbirine benzer bir duruma getirilmişti. Sanayi öncesi kentlerde, akrabalık bağları ve soyunu sürdürebilme gücü, pazar saygınlığı ile uyum içindedir. Çocuklara, özellikle erkeklere, oldukça değer verilirdi; çokeşlilik, nikâhsız olarak birlikte yaşama ve evlat edinme geniş ailelerin sayısının artmasına olanak sağladı. Akrabalık bağlarının güçlülüğü, boşanmaya izin verilen sanayi öncesi kentlerinde bile belirgindir. Bu nedenle, Müslüman ya da Çinli kentliler arasında boşanma, toplumsal çözülmenin bir göstergesi olarak görülmez; burada, evlilik bağları gevşer ve belirgin bir biçimde akrabalık bağlarına göre ikinci planda kalır ve dağılan aile biriminin her bir üyesini kendi akraba grubu sahiplenir. Sanayi öncesi kentinde yetişkinlerin toplumda iyi bir konum edinebilmelerinde evlilik zorunlu bir ön koşuldur; evlilik kurumuna, özgürce kurulan duygusal ilişkilerin sonunda değil, küçük yaşta, ailelerin belirlediği bir biçimde girilir.

Akrabalık bağlarının ve ailenin örgütlenmesi, sanayi öncesi kentlerinin bütününde genelde görmezden gelinen cinsiyet ve yaş farklılaşmasını iyi bir biçimde ortaya koyar. Kadının, özellikle de yüksek sınıftan bir kadının, evin dışında, çok sayıda önemli işlevlerinin olduğu söylenemez. Erkeklere, özellikle de babasına ve kocasına göre, açık bir biçimde ikinci planda yer alırdı. Yakın zamanlarda elde edilen bilgiler, kadınların daha yüksek konumda bulunduğu kabul edilen Tibet'teki Lhasa gibi kentlerde bile bu durumun geçerli olduğunu göstermektedir.[9] Kadının kamusal yaşamdan yalıtılması kimi durumlarda aşırıya varır. 19. yüzyılda Kore'nin Seul kentinde "saygıdeğer" kadınlar yalnızca gecenin belli saatlerinde, erkeklerin evde olduğu varsayılan saatlerde, sokağa çıkabilirlerdi.[10] Sanayi öncesi kentlerdeki, bazı katı kurallara uymaktan kaçınan bu kadınlar belli marjinal gruplardan (örneğin girişimcilerden) ya da aşağı sınıflardandır. Kentli ve aşağı sınıflara üye kadınların rolü, yüksek sınıflardan kadınlarınkinden çok köylü sınıfından kadınlarınkine benzer. Sanayileşme, evin dışında iş bulmaları için istek ve olanaklar yaratarak, kentsel alanın bütününde olduğu gibi kadının konumunda da önemli değişikliklere neden olmuştur.

Yaş hiyerarşisi, sanayi öncesi kentlerde toplumsal denetimin etkili bir düzeneğidir. Kardeşler arasında en büyüğü ayrıcalıklıdır. Çocuklar ve gençler ana babalara ve diğer yetişkinlere göre daha alt düzeyde bulunurlar. Bu durum, erken yaşta evlenme olgusu ile birlikte, bir "gençlik kültürü"nün ortaya çıkmasını engeller. Diğer taraftan, yaşça daha büyük olanların oldukça fazla gücü ve saygınlığı vardır; bu olgu, değişimin yavaş bir biçimde yaşanmasına katkıda bulunur.

Yukarıda da değinildiği gibi, akrabalık bağları işlevsel olarak toplumsal sınıfla bütünleşmiştir. Akrabalık bağları ekonomik örgütlenmeyi, ekonomik örgütlenme de akrabalık bağlarını güçlendirir: Meslek grupları, genelde üyelerini loncalar aracılığıyla akrabalık temeline dayanarak seçerler; işlerin pek çoğu ya evde ya da yakın yerlerde gerçekleştirilir. Bu koşullar, sanayileşmiş bir toplumun gereksinimleri için işlevsel değildir.

Sanayi öncesi kentindeki akrabalık bağları, toplumsal örgütlenme daha çok okuryazar seçkinlerin üyeleri arasında gelişen, özel bir dinsel sistemi de anlamamıza yarar.[11] Kent, toplumun geri kalan

---

[8] Akrabalık sistemi, yaş ve cinsiyet farklılaşması için Bkz. Örn., Le Tourneau, age; Edward W. Lane, The Manners and Customs of the Modern Egyptians, 3. bsk.; E. P. Dutton Co., New York, 1923; C. Snouck Hurgronje, Mekka in the Latter Part of the Nineteenth Century, İng çev. J. H. Monahan, Luzac, Londra, 1931; Horace Miner, The Primitive City of Timbuctoo, Princeton University Press, Princeton, 1953; Alice M. Bacon, Japanese Girls and Women, gözden geçirilmiş baskı; Hougton Mifflin Co., Boston, 1902; J. S. Burgess, "Community Organization in China", Far Eastern Survey, XIV, 1945, s. 371-73; Morton H. Fried, Fabric of Chinese Society, Frederick A. Praeger, New York, 1953; Francis L. K. Hsu, Under the Ancestors' Shadow, Columbia University Press, New York, 1948; Cornelius Osgood, The Koreans and Their Culture, Ronald Press, New York, 1951, bölüm viii; Jukichi Inouye, Home Life in Tokyo, 2. bsk.; Tokyo Printing Co., Tokyo, 1911.

[9] Tsung-Lien Shen ve Shen-Chi Liu, Tibet and Tibetans, Stanford University Press, Stanford, 1953, s. 143-144.

[10] Osgood, age, s. 146.

[11] Dinsel konulara yönelik tutumun türlü yönlerine ilişkin bilgi edinmek için Bkz. Ör., Le Tourneau, age; Miner, age; Lane, Manners and Customs; Hurgronje, age; André Chourqui, Les

bölümünün uyması gereken kuralları belirleyen, önemli dinsel işlevlerin olduğu yerdir. Kentsel aşağı sınıflar, tıpkı köylü sınıfı gibi, ne eğitim görmüştür ne de kutsal metinlerin buyurduğu güç kuralları yerine getirecek araçlara sahiptir. Yine de dinsel sistem kentin tüm toplumsal yapısını etkiler. (Özellikle, bazı azınlık gruplar kendi inançlarına bağlı olsalar da, bir sanayi öncesi kentinde tek bir din egemen olduğunda.) Sanayi kentinden farklı bir biçimde, dinsel etkinlikler, diğer toplumsal etkinliklerden ayrılamaz; aileye, ekonomik, yönetimsel ve diğer tüm etkinliklere etkide bulunur. Gündelik yaşam dinsel değerlerin etkisi altındadır. Özellikle İslam kentlerindeki Ramazan gibi düzenli olarak yapılan festivaller ve törenler önemlidir. Kast dışındaki farklı etnik gruplar kendi dinsel festivalleri aracılığıyla dayanışmalarını ve birliklerini sürdürebilirler.

Büyü, ekonomik etkinliklerle aile yaşantısıyla ve diğer toplumsal etkinliklerle iç içedir. Önemli durumlarda "doğru" eylemi seçmek için genellikle kehanette bulunma yoluna başvurulur; örneğin geleneksel Japon ve Çin kentlerinde evlenilecek kişinin belirlenmesi için. Sanayi öncesi kenti nüfusunun tüm katmanlarında, hastalıkları iyileştirmek için, bilimsel olmayan yöntemler yaygın olarak uygulanır.

Bireyleri yönetsel, eğitimsel ve dinsel hiyerarşi için yetiştirmeyi amaçlayan resmi eğitim genelde yalnızca erkek seçkinlere verilir. Sanayi öncesi kentlerinin ekonomisi, geniş yığınların okuma yazma bilmesini gerektirmez, gerçekte üretim sistemi, eğitim için gerekli olan boş zamanı sağlamaya da elverişli değildir. Çoğunlukla, konuşma dilinden farklı olan yazı dilini öğrenebilmek için oldukça fazla zaman gerekir. Öğretmenlerin, bilgilerinden ve kutsal yazını bilmelerinden kaynaklanan saygınlıkları vardır. Öğrenme süreci geleneksel bir biçimde yürütülür ve çoğunlukla kutsal metinler üzerine kuruludur.[12] Öğrencilerin, yüksekokul kurumlarında bile, değerlendirme yeteneklerini ve yaratıcılıklarını geliştirmelerinden daha çok ezber yapmaları beklenir.

Sanayi öncesi kentlerde kitle iletişim araçları bulunmadığından, kentler birbirlerinden oldukça yalıtılmış durumdadır. Bunun da ötesinde, tek bir kentin içindeki yığınlar da seçkinlerden yalıtılmıştır. Halk, özellikle masalcılar ve benzerlerinin oluşturduğu belli gruplarda biçimlenen sözlü iletişime güvenmek zorundadır. Şiirler ve şarkılarla bu yüksek sınıf geleneği okuma yazma bilmeyen bireylere doğru yayılır.

Sanayi öncesi kentinin eğitsel ve dinsel sistem ile bütünleşmiş olan resmi yönetimi seçkinlerin elindedir. Yönetimin iki temel işlevi vardır: Kent yığınlarından, seçkinlerin etkinliklerini destekleyecek vergileri toplamak; bir "kolluk gücü" (kimi zaman ordunun bir kolu olabilir) ve yargılama sistemi ile hukuksal ve toplumsal düzeni sürdürmek. Kolluk gücü esas olarak "dışarıdakiler"in denetimi için oluşturulur. Çoğunlukla yasalaştırılmış kurallar olmadığından, mahkemeler geleneklere ve kutsal metinlerin kurallarına dayanarak çalışırlar.

Gerçekte, uygulamada, toplumsal yaşamı düzenlemek için getirilen biçimsel düzenlemeye çok az güven duyulur.[13] Daha önemli olan akrabalık bağlarının, loncaların ve dinsel sistemin uyguladığı biçimsel olmayan denetimdir; burada hiç kuşkusuz bireysel saygınlık önemlidir. Statü farklılıkları belirgin bir biçimde bireysel niteliklerle, konuşulan dille, giyimle ve bir etnik gruba, mesleğe, yaşa, cinsiyete ve toplumsal sınıfa ait olunduğunu belli eden bireysel özelliklerle ilgilidir. Örneğin 19. yüzyılda Seul'de, yüksek sınıftan insanların yalnızca giyim biçimleri geriye kalan yığından farklı değildi; konuşma dili de toplumsal sınıflara göre farklılık gösteriyordu; yüklem biçimleri ve zamirler, konuşulan kişinin yüksek ya da aşağı sınıftan ya da aynı sınıftan olmasına göre değişiyordu.[14] Bu yüzden, bireyin, sahip olduğu toplumsal rolden kurtulması güçtür; hatta sokak kalabalığında bile. Birey, kendi haklarının ve sorumluluklarının bilincindedir. Tüm bunlar, sanayi öncesi kentinde, tüm

---

Juifs d'Afrique du Nord, Presses Universitaires de France, Paris, 1952; Justus Doolittle, Social Life of the Chinese, Sampson Low, Londra, 1868; John K. Shryock, The Temples of Anking and Their Cults, Privately printed, Paris, 1931; Derk Bodde (der.), Annual Customs and Festivals in Peking, Henri Vetch, Peiping, 1936; Edwin Benson, Life in a Medieval City, Macmillan Co., New York, 1920; Ksu, age.

[12] Le Tourneau, age, Part VI; Lane, Manners and Customs, bölüm ii; Charles Bell, The People of Tibet, Clarendon Press, Oxford, 1928, O. Olufsen, The Emir of Bokhara and His Country, William Heinemann, Londra, 1911, bölüm ix; Doolittle, age.

[13] Carleton Coon, Caravan: The Story of the Middle East, Henry Holt & Co., New York, 1951, s. 259; George W. Gilmore, Korea from Its Capital, Presbyterian Board of Publication, Philadelphia, 1892, s. 51-52.

[14] Osgood, age, bölüm viii; Gilmore, age, bölüm iv.

heterojenliğine karşın, toplumsal düzenin sürdürülmesini sağlar.

SONUÇ

Bu makale boyunca, bazı yapısal öğelerin tüm kentler için geçerli olduğu savunulmuştur. Çalışmanın varsayımı, bunların sanayi öncesi kentlerde aldığı biçimin, temel olarak sanayi kentlerindekine göre farklı olduğudur. Bu görüşü doğrulayan pek çok veriyi, yalnızca bir dereceye kadar farklı olan[15] ortaçağ Avrupasından değil, pek çok değişik kültürden de elde edebiliriz. Sanayi öncesi kenti yaşamının belirgin, değişmeyen nitelikleri üzerinde durulmuştur. Ama oldukça büyük değişikliklere uğrayan bu sanayi öncesi kentler bile ideal tiplerine yakındır. Öncelikle belirtilmesi gereken, böyle bir yapıdaki toplumsal değişmenin çoğunlukla halk tarafından algılanamamış olmasıdır.

Sanayi öncesi niteliğindeki kentlerin çoğu Avrupa ya da Asya'da yer almaktadır. Atina, Roma ve Avrupa'nın büyük ticari merkezleri sanayi devriminden önce kimi özgül nitelikler gösterseler de sanayi öncesi kenti tipine tamamen uymaktaydılar.[16] Pek çok geleneksel Latin Amerika kenti de, sapmalar olsa da, bunlara benziyordu; eski Kolombiya kentlerini dışarıda bırakırsak, bu kentler kuruluşlarının hemen ardından sanayi devriminin etkisi altında kalıyordu.

Sanayileşmenin, sanayi öncesi ve sanayi kentlerinin arasındaki ayrımları değerlendirmede anahtar bir değişken olduğu söylenebilir. Toplumsal yapının biçimi, sanayi öncesi kentlerdekinden oldukça farklı olarak, canlı olmayan güç kaynaklarının kullanıldığı bir üretim biçiminin geliştirilmesini ve sürdürülmesini gerektirir.[17] Yoğun sanayileşme, en azından, rasyonel, merkezileşmiş, istihdamın kendine özgü yöntemlerden çok evrensel kurallara bağlanmış olduğu, topluluk sınırlarının dışına taşan bir ekonomik yapıyı, kayırmadan daha çok başarıya önem veren bir sınıf sistemini, küçük ve esnek bir akrabalık sistemini, evrensel değerlerden daha çok kendine özgü ölçütlere yer veren bir eğitim sistemini ve kitle iletişimini gerektirir. Bu öğelerin herhangi birindeki bir değişiklik diğerlerini etkileyip din ve toplumsal denetimde olduğu gibi diğer sistemlerde değişikliklere neden olur. Sanayileşme, bundan başka, yalnızca kentsel topluluk içindeki özel bir toplumsal yapı biçimini gerektirmez, onun kurulması için gerekli araçları da sağlar.

Gelecekte, antropologlar ve sosyologlar, dünyanın değişik yerlerindeki tüm kentlere daha çok önem vermeye başlayacaklardır. Bu yüzden Amerika Birleşik Devletleri'nin kentlerinde göze çarpan özel toplumsal yapının diğer kentsel toplumlar için genelleştirilemeyeceğini göz önünde bulundurmalıdırlar. Miner'ın Timbuctoo üzerine yaptığı, pek çok yetkin veriyi içeren çalışması[18] sanayi öncesi kentinin varlığının farkına varılmasının gerekliliğine değinmiştir. Kır-kent sürekliliğine vurguda bulunması onu, aynı derecede önemli bir başka soruna yöneltmiştir: Timbuctoo, ekolojik, ekonomik ve toplumsal yapı yönlerinden, modern sanayi kentlerinden nasıl ayrılmaktadır? Toplum, burada, dinsel değerlere Miner'ın kabul ettiğinden daha çok önem veren ve daha iyi örgütlenmiş olarak görünmektedir.[19] Örneğin Miner, boşanmayı toplumsal çözülmenin bir göstergesi olarak kabul etmiştir; ama İslam kentlerinde belli kurallar çerçevesinde boşanmaya kutsal kitaplar tarafından izin verilmiştir. Yazarlar bulgularının bütünlüğünün farkına varsalardı Hsu ve Fried'in çalışmaları çok daha önemli sonuçlar verecekti. Sanayi öncesi kentinin genel yapısı anlaşılsaydı, özgül kültürel

---

[15] Henri Pirenne (Medieval Cities, Princeton University Press, 1925) ve diğerleri Avrupa kentlerinin daha büyük toplumlara karşıt bir biçimde ve onlardan ayrı olarak geliştiklerini vurgulamışlardır. Ama bu varsayım ortaçağ Avrupası için abartılıdır. Pek çok sanayi öncesi kenti daha geniş bir toplumsal yapının parçasıdır.

[16] Bu kentlerin kimileri, ideal tipten uzaklaşma sonucunu duğurabilecek olan su gücünü yoğun bir biçimde kullanıyordu.

[17] Sanayileşmenin kurumsal ön gereksinimleri hakkındaki tartışmalar için bkz., Ör. Bert F. Hoselitz, "Social Structure and Economic Growth", Economia Internazionale, VI, 1953, 52-77, ve Marion J. Levy, "Some Sources of the Structures of Relatively Non-industrialized Societies to Those of Highly Industrialized Societies", Bert F. Hoselitz (der.), The Progress of Underdeveloped Areas içinde, University of Chicago Press, Chicago, 1952, s. 114 vd.

[18] age.

[19] Bu noktanın, Horace Miner'in "The Primitive City of Timbuctoo", American Journal of Sociology, LIX, 1954, s. 501-502, adlı makalesinin eleştirisinde Asael T. Hansen tarafından da algılandığı görülmektedir.

sapmalar daha anlamlı olacaktı.

Beals, kültürün benimsendiği yer olarak kentin önemini vurgulamaktadır.[20] Ama sanayi öncesi kentinin toplumsal yapısına ilişkin kimi bilgilere sahip olmadan bu süreci anlamaya olanak yoktur. Sanayileşmenin, belirgin bir biçimde, dünyanın pek çok yerinde yayılmasına karşın, sanayi öncesi uygarlık tutucudur, sanayileşmenin getireceği pek çok yeniliğe karşı direnir. Pek çok Avrupa kenti (örneğin Fransa ve İspanya'da) kimi yönlerden tam anlamıyla sanayileşmiş değildir; sanayi öncesine ilişkin çok sayıda öğeyi buralarda bulmak olanaklıdır. Sanayi öncesi öğelerin Kuzey Afrika kentlerinde ve Asya'nın büyük bir bölümünde sürdüğü de ortadadır; örneğin büyük toplumsal değişiklikler geçirmesine karşın Hindistan'da ve Japonya'da.[21] Redfield'in üzerinde çalıştığı, Latin Amerika kenti Merida'nın sanayi öncesine ilişkin pek çok özelliği vardır.[22] Sanayi öncesi kentinin ekolojik, ekonomik ve toplumsal yapısının bilinçli bir biçimde bilinmesi karşılaştırmalı kentsel topluluk çalışmalarının gelişimine katkı sağlayabilir.

---

[20] Ralph L. Beals, "Urbanism, Urbanization and Acculturation", American Anthropologist, LIII, 1951, s. 1-10.

[21] Bkz. Ör., D. R. Gadgil, Poona: A Socio-economic Survey, Gokhale Institute of Politics and Economics, Poona, 1952, kısım II; N.V. Sovani, Social Survey of Kolhapur City, Gokhale Institute of Politics and Economics, Poona, 1951, c. II; Noel P. Gist, "Caste Differentials in South India", American Sociological Review, XIX, 1954, s. 126-37; John Campbell Pelzel, "Social Stratification in Japanese Urban Economic Life", Yayımlanmamış doktora tezi, Harvard University, Department of Social Relations, 1950.

[22] Robert Redfield, The Folk Culture of Yucatan, University of Chicago Press, Chicago, 1941.